

UNIwersytet MIKOŁAJA KOPERNIKA
W TORUNIU
Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania
Katedra Gospodarowania Zasobami Pracy

Prof. dr hab. Zenon Wiśniewski

ul. Gagarina 13a, 87-100 Toruń
tel./fax: (056)-6114-638
e-mail: zenwis@umk.pl

Toruń, 25.03.2022

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Ewy Patry pt.

Wykorzystanie nietypowych form zatrudnienia jako element elastyczności rynku pracy

przygotowanej na Wydziale Ekonomicznym Uniwersytetu Gdańskiego

pod kierunkiem dr hab. Doroty Simpson

i promotora pomocniczego dr Katarzyny Bałandynowicz-Panfil

Z zainteresowaniem przestudiowałem pracę doktorską mgr Ewy Patry. Lektura tego dzieła pozwala już na wstępie stwierdzić, że zasługuje ono na pozytywną ocenę. Rozprawa jest rzetelnym studium analitycznym na temat możliwości wykorzystania nietypowych form zatrudnienia w procesie uelastyczniania rynku pracy w Polsce, przygotowanym na podstawie badań sondażowych.

I. Ogólna ocena

Wybór tematu. Elastyczność rynku pracy można rozpatrywać w aspekcie makro i mikro-ekonomicznym. Elastyczność w ujęciu makroekonomicznym przedstawia sposób osiągnięcia równowagi na rynku pracy. O zakłóceniach w mechanizmie funkcjonowania rynku pracy w skali makroekonomicznej możemy mówić, gdy występują problemy strukturalne, które prowadzą do wysokiego bezrobocia lub niedoboru siły roboczej o określonych kwalifikacjach w dłuższym okresie. Powszechnie akceptowany jest pogląd, że makroekonomiczna elastyczność rynku pracy powinna się polepszyć. Istnieje jednak duża rozbieżność zdań co do sposobu osiągnięcia tego celu. Jedną z polecanych metod rozwiązania tej kwestii jest zwiększenie elastyczności w skali mikroekonomicznej. Chodzi tutaj przede

wszystkim o zwiększenie możliwości dostosowawczych przedsiębiorstwa w zakresie polityki personalnej oraz zaspokojenie potrzeb życiowych pracujących i poszukujących pracy. Podstawowe problemy dotyczące stopnia elastyczności rynku pracy można sprowadzić zatem do dwóch pytań:

- Jak dalece elastyczne musiałyby być stosunki przemysłowe w skali mikroekonomicznej, aby zlikwidować nierównowagę na płaszczyźnie makroekonomicznej?
- Jak ukształtować elastyczność na płaszczyźnie mikroekonomicznej, aby nie wywołać kontrowersji socjalnych?

Udzielenie odpowiedzi na te pytania wymaga wyjaśnienia podstawowych zagadnień związanych z elastycznością stosunków przemysłowych. Należy pamiętać, że stosunek pracy obejmuje szereg rozmaitych elementów, takich jak na przykład wynagrodzenie, czas pracy, okres wypowiedzenia, które mogą być regulowane w formie indywidualnego porozumienia z pracodawcą, umowy zbiorowej lub przez ustawę. Elementy te mogą mieć bardziej lub mniej elastyczny charakter.

Uelastycznianie rynków pracy powoduje odchodzenie od tradycyjnego stosunku pracy i wykorzystywanie w szerszym zakresie nietypowych form zatrudnienia i organizacji pracy. W praktyce łatwiej jest uelastyczyć rynki pracy niż kompensować skutki społeczne tej strategii. W wielu krajach zachwiana została bowiem równowaga sił między pracą a kapitałem i pogorszyło się położenie pracowników. Dochodzi do kurczenia się tzw. rdzenia rynku pracy przez demontaż stosunków pracy charakteryzujących się stabilnym zatrudnieniem. Rośnie udział zatrudnionych w nietypowych formach i tworzy się nowa niebezpieczna klasa – prekariat.

Recenzowana praca wpisuje się w nurt dyskusji naukowej nad rolą nietypowych form zatrudnienia w uelastycznianiu rynku pracy w Polsce. W świetle poczynionych uwag wybór tematu rozprawy należy uznać za bardzo trafny, gdyż dotyczy bardzo aktualnego i niedostatecznie zbadanego zagadnienia oraz wychodzi naprzeciw oczekiwaniom nauki i praktyki.

Cel pracy. Dysertacja posiada interdyscyplinarny charakter. Głównym jej celem była „identyfikacja uwarunkowań determinujących wykorzystanie elastycznych form zatrudnienia na polskim rynku pracy”. Uwarunkowania te powiązane są systemem społecznym, ekonomicznym i prawnym. Autorka sformułowała hipotezę, że „sposób wykorzystania elastycznych form zatrudnienia na polskim rynku pracy warunkuje proces jego uelastyczniania.” Hipotezie głównej towarzyszy pięć poprawnie sformułowanych hipotez pobocznych.

dw

↓

Opracowanie ma charakter teoretyczno-empiryczny. W części teoretycznej Doktorantka opisała istotę i rolę elastyczności w procesie zmian na współczesnych rynkach pracy oraz oceniła stan i ewolucję nietypowych form zatrudnienia w Polsce.

Jeśli chodzi o część empiryczną pracy, to w badaniu diagnostycznym podjęła Autorka próbę znalezienia odpowiedzi na następujące pytania:

- czy istnieje zależność między świadomością a poziomem wiedzy o nietypowych formach zatrudnienia?
- czy istnieje zależność między własnym doświadczeniem i zewnętrznymi źródłami informacji a poziomem wiedzy o atypowych formach zatrudnienia?
- czy osoby akceptujące nietypowe formy zatrudnienia posiadają większą chęć do pracy w tych formach?
- czy istnieje związek między pandemią Covid-19 a doświadczeniem w pracy w elastycznych formach zatrudnienia?
- jaka jest zależność między doświadczeniami związanymi z Covid-19 a postrzeganiem nietypowych form zatrudnienia?

Z poznawczego punktu widzenia za najbardziej interesujące uznaje następujące problemy podjęte przez Doktorantkę:

- charakterystykę mierników elastyczności rynku pracy.
- analizę statystyczną niestandardowych form zatrudnienia na polskim rynku pracy dla lat 2010-2020,
- identyfikację determinant kształtujących postrzeganie atypowych form zatrudnienia,
- określenie zależności między pandemią a doświadczeniem związanym z pracą w nietypowych formach zatrudnienia,
- perspektywy stosowania elastycznych form zatrudnienia w Polsce.

Dobór źródeł informacji i metod badawczych. Źródła wykorzystane w pracy są adekwatne do założonych celów badawczych. W rozprawie uwzględniono szeroką polską i anglojęzyczną literaturę przedmiotu. Część teoretyczna została przygotowana na podstawie rzetelnych studiów literaturowych, na które składają się 294 publikacje książkowe oraz 359 artykułów i *working papers*. Praca oparta została na bogatym materiale źródłowym i statystycznym – 169 pozycji. Ponadto Doktorantka uwzględniała w swoich rozważaniach uwarunkowania prawne i wykorzystwała w tym celu aż 54 źródła prawa. Jeśli chodzi o informacje statystyczne, to wykorzystane zostały dane GUS, Eurostat, OECD, Eurofond, Międzynarodowej Organizacji Pracy, Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Państwowej Inspekcji Pracy oraz Ministerstwa Rozwoju Regionalnego.

W celu znalezienia odpowiedzi na pytania badawcze w pracy zastosowano szerokie spektrum metod i technik. Wykorzystano w niej analizę opisową i funkcjonalną, sondaż diagnostyczny i metody statystyczne. W części teoretycznej na podkreślenie zasługuje przeprowadzona przez Doktorantkę szeroka analiza literatury krajowej i zagranicznej, aktów prawnych, raportów i badań wtórnych. W badaniu empirycznym natomiast zastosowany został autorski kwestionariusz ankiety, składający się z 17 pytań i metryczki. W kwestionariuszu znalazły się pytania półzamknięte i zamknięte wielokrotnego wyboru, zamknięte jednokrotnego wyboru i pytanie zamknięte macierzowe. W badaniu wzięło udział 795 respondentów.

Do analizy zebranych danych zastosowano pakiet statystyczny Statistica 10PL. Zależności między odpowiedziami na pytania badano za pomocą jednego z najbardziej uniwersalnych testów statystycznych niezależności chi-kwadrat Pearsona. Natomiast do sprawdzenia poziomu wiedzy w dwóch grupach użyto testu U Manna-Whitneya, a w co najmniej trzech grupach – testu Kruskalla-Wallisa. Zmianę w pracy zdalnej przed i w trakcie pandemii badano za pomocą testu McNemara. Autorka przyjęła za istotną statystycznie wartość $p < 0,05$. Do badań ilościowych odniosę się w uwagach krytycznych.

W mojej ocenie do rozwiązania postawionych problemów badawczych wykorzystano właściwe metody analizy jakościowej, a podejście ilościowe ze względu na nielosowy dobór próby może budzić pewne zastrzeżenia.

Konstrukcja i zawartość pracy. Recenzowana rozprawa zawiera 354 strony i składa się ze wstępu, trzech rozdziałów i zakończenia. Ponadto w pracy zamieszczono obszerną bibliografię, spisy tabel i rysunków oraz załączniki. Konstrukcja pracy została oparta na podejściu problemowym. Dlatego poszczególne rozdziały składają się z dość obszernych podrozdziałów, które mogłyby być samodzielnymi rozdziałami. Zastosowanie takiego podejścia można uznać za merytorycznie uzasadnione.

Sekwencja rozdziałów jest logiczna; tworzą one harmonijną całość. O zwartej strukturze pracy świadczy właściwa kolejność rozdziałów, która przedstawia się następująco:

- elastyczność jako cecha współczesnych rynków pracy,
- nietypowe formy zatrudnienia a elastyczność polskiego rynku pracy,
- perspektywy stosowania elastycznych form zatrudnienia na rynku pracy w Polsce.

W pierwszym rozdziale – o charakterze wprowadzającym i liczącym aż 107 stron – przedstawiona została istota elastyczności rynku pracy i wybrane jej mierniki. Opisano też wymiary elastyczności rynku pracy, to jest mobilność zasobów pracy, mechanizm kształtowania wynagrodzeń i elastyczność popytowej strony rynku pracy. W ostatnim

podrozdziale podjęto problem adaptacji koncepcji elastyczności do warunków polskich z uwzględnieniem strategii *flexicurity* i ewolucji polityki rynku pracy, które to zagadnienia opisano bardzo szeroko i zilustrowano licznymi przykładami liczbowymi. Doktorantka słusznie zwraca uwagę, że współczesne rynki pracy charakteryzują się zróżnicowanym stopniem elastyczności, który nie jest łatwy do pomiaru. Kraje Unii Europejskiej (UE), chcąc sprostać wyzwaniom rozwojowym, wprowadzają wspólne zasady w zakresie polityki rynku pracy oparte na koncepcji *flexicurity*. Jeden z wymiarów tej strategii obejmuje elastyczne formy zatrudnienia, które uznaje się za kluczowe dla uelastycznienia polskiego rynku pracy.

Nietypowe formy zatrudnienia w kontekście elastyczności rynku pracy są przedmiotem rozważań w rozdziale drugim. Najpierw scharakteryzowane zostało zatrudnienie pracownicze, niepracownicze i pozostałe elastyczne formy, z uwzględnieniem ich zalet i wad. Podczas analizy uwaga zwrócona została na nowoczesne niestandardowe formy zatrudnienia, w tym za pomocą platform (*platform work, crowd employment*), które umożliwiają współpracę z pracownikami o zróżnicowanej charakterystyce demograficznej, umiejętnościach i doświadczeniu. Autorka dokonała też analizy statystycznej stosowania zatrudnienia na czas określony, w niepełnym wymiarze czasu pracy i samozatrudnienia w Polsce w latach 2010-2020 z uwzględnieniem kontekstu europejskiego. Do porównań wykorzystano dane pochodzące z Europejskiego Badania Siły Roboczej (*Labour Force Survey*). W Polsce udział zatrudnionych na czas określony w populacji zatrudnionych w badanym okresie zmalał o 3 p. procentowe. Pomimo tego spadku skala stosowania zatrudnienia na czas określony i samozatrudnienia jest w Polsce największa wśród krajów UE. Jeśli chodzi o samozatrudnienie, to dają się zauważyć pozytywne tendencje. Udział osób z wyższym wykształceniem w populacji samozatrudnionych w naszym kraju wzrósł w latach 2010-2020 o 11 p. procentowych i jednocześnie spadł udział osób z gimnazjalnym i podstawowym wykształceniem (o 5 p. p.) oraz zasadniczym zawodowym (o 6 p. p.).

Uwarunkowania stosowania nietypowych form zatrudnienia są analizowane w trzecim rozdziale. Autorka pod uwagę wzięła przesłanki ekonomiczne, społeczne oraz prawne i omówiła ich wpływ na stosowanie elastycznego zatrudnienia. Następnie określiła obszary problemowe badania i narzędzia zastosowane w tym przedsięwzięciu. Badała ona świadomość na temat elastycznych form zatrudnienia, opinie o nich, a także wiedzę respondentów w tym zakresie. W pytaniu o postawy respondentów wobec nietypowych form zatrudnienia Doktorantka uwzględniła chęć zmiany formy zatrudnienia, a także kwestię czasu pracy i miejsca jej wykonywania. Okazało się, że wśród osób pracujących zdalnie w czasie pandemii największy odsetek stanowili pracownicy z wyższym wykształceniem, mieszkający

w miastach powyżej 200 tys. mieszkańców. Covid-19 wpłynął w znaczącym stopniu na zdobycie doświadczenia w pracy zdalnej i chęć jej kontynuowania po pandemii. Należy także zaznaczyć, że osoby o wysokim deklarowanym poziomie wiedzy na temat elastycznych form zatrudnienia posiadają ugruntowane poglądy, które nie uległy zmianie pod wpływem epidemii. Rozdział zamykają dobrze zredagowane rekomendacje dla podmiotów wspierających uelastycznienie polskiego rynku pracy.

Pracę kończy dobrze napisane zakończenie, w którym zaproponowane zostały kierunki działań w celu stworzenia elastycznego rynku pracy w Polsce.

Zalety i ocena rozprawy. Pragnę podkreślić, że recenzowaną pracę doktorską oceniam pozytywnie. Na tę ocenę składa się:

- trafnie dobrany cel rozprawy,
- przejrzysta struktura pracy wiodąca do realizacji celu podstawowego,
- kompleksowe ujęcie problemu z wykorzystaniem licznych raportów i materiałów źródłowych,
- dobrze przeprowadzone badanie sondażowe w oparciu o autorski kwestionariusz,
- klarowność prezentacji - zagadnienia przedstawione zostały w zrozumiałym sposobie także dla osób nie specjalizujących się w problematyce rynku pracy,
- sformułowanie właściwych wniosków w oparciu o przeprowadzone analizy.

W moim przekonaniu cel pracy został w pełni zrealizowany. Analiza problemowa została przeprowadzona w sposób usystematyzowany i merytorycznie poprawny, z zachowaniem odpowiedniego stopnia szczegółowości. Doktorantka dostarczyła szerokiej wiedzy na temat możliwości wykorzystania nietypowych form zatrudnienia w procesie uelastyczniania polskiego rynku pracy. Nie jest możliwe, aby w recenzji można było wymienić wszystkie istotne ustalenia, które wzbogacają wiedzę na podjęty temat lub potwierdzają i ewentualnie korygują dotychczasowe poglądy. Chciałbym jednak podkreślić, że szczególnie cenne są wyniki badań empirycznych. Te rezultaty mają decydujące znaczenie dla realizacji poznawczego celu rozprawy i mogą być przydatne w ukierunkowaniu działań podejmowanych przez ministerialnych decydentów.

Zaletą dysertacji jest jej przejrzystość. Napisana jest ona dobrym i komunikatywnym językiem. Wykorzystano w niej bogatą terminologię nauk ekonomicznych, a zagadnienia przedstawione zostały w zrozumiałym sposobie także dla osób nie specjalizujących się w problematyce rynku pracy. Percepcję ocenianej dysertacji ułatwiają tablice statystyczne i wykresy.

ZW 6

II. Uwagi krytyczno-dyskusyjne

Uważna lektura recenzowanej rozprawy doktorskiej nasunęła mi pewne uwagi krytyczno-dyskusyjne.

1) Doktorantka informuje na stronie 254, że kwestionariusz ankiety został wysłany do badanych techniką CAWI (*Computer Assisted Web Interview*) z wykorzystaniem aplikacji Google Forms i że zaproszenie do badania zostało rozesłane metodą nielosową. Pojawiają się następujące pytania: Czy był to dobór ukierunkowany czy reprezentatywny dla danej populacji? Można się domyślać, że był to dobór przypadkowy. Fakt ten w zasadniczy sposób ogranicza możliwości późniejszych uogólnień wyników na całą populację. Wykorzystanie we wnioskowaniu próby nielosowej powoduje, iż badacz nie ma wystarczających podstaw do wyznaczenia rozkładów prawdopodobieństwa statystyk z próby. Oderwanie schematu doboru jednostek do próby od mechanizmu losującego sprawia, że sens traci częstościowa interpretacja prawdopodobieństwa, będąca podstawą wyznaczania rozkładów wszelkich statystyk, a także przypisywania określonych właściwości estymatorom i testom statystycznym. W rezultacie tego nie jest możliwe odnoszenie probabilistycznej interpretacji ani do przedziałów ufności, ani do błędów pierwszego i drugiego rodzaju w testowaniu hipotez, ani też do popularnego w oprogramowaniu statystycznym wskaźnika p-value. Nie oznacza to jednak, że próby nieprobabilistyczne są bezużyteczne w poszukiwaniach wzorców i prawidłowości odnoszących się do populacji, z których pochodzą. Specyfika wyboru tych prób sprawia, że przed ich ewentualnym – i podkreślić warto ostrożnym – wykorzystaniem do wnioskowania podlegać powinny skrupulatnej analizie pod kątem stopnia ich reprezentatywności. Istotą takiej analizy powinno być skonfrontowanie struktury otrzymanej próby z innymi źródłami danych o populacji, którą próba ta reprezentuje. Korzystając z okazji odsyłam Doktorantkę do następujących pozycji:

Hirschauer, N., Gruner, S., Mushoff, O., Becker, C., Jantsch, A. (2020), Can p-values be meaningfully interpreted without random sampling? *Statistics Surveys*, 14, 71–91.

Hirschauer, N., Grüner, S., Mußhoff, O., Becker, C., Jantsch, A. (2021), Inference using non-random samples? Stop right there!, *Significance*, Vol. 18, Issue 5, pp. 20-24.
<https://doi.org/10.1111/1740-9713.01568>

Szreder M., (2021), Błędy nielosowe i ich znaczenie w testowaniu hipotez, „Wiadomości Statystyczne”, vol. 66, nr 3, s. 7-21.

2) W opisach zmian strukturalnych Doktorantka nie rozróżnia % i punktów procentowych. Na przykład na str. 200 opisując zmiany udziału według wykształcenia w populacji samozatrudnionych Polsce w latach 2010-2020 stosuje oznaczenia % zamiast punktów procentowych.

3) Tytuł pracy *Wykorzystanie nietypowych form zatrudnienia jako element elastyczności rynku pracy w Polsce* został sformułowany trochę niefortunnie. Moim zdaniem poprawnie byłoby *Nietypowe formy zatrudnienia jako element elastyczności rynku pracy w Polsce*.

4) Recenzowana praca jest zbyt obszerna. Nie straciłaby ona, gdyby rozdział pierwszy ograniczono do 30 stron. Na przykład całkowicie można pominąć rozważania na temat polityki rynku pracy. Są one ciekawe, ale stanowią wątek poboczny.

5) Praca została przygotowana starannie od strony formalnej. Pomimo tego w tekście można spotkać następujące usterki:

- językowe – brak precyzji i zagmatwanie, które powinny być usunięte w przypadku publikacji opracowania,
- redakcyjne – jak na przykład duże litery w źródłach po dwukropku i
- interpunkcyjne.

III. Wniosek końcowy

Zgodnie z wymogami ustawowymi doktorant, aby uzyskać stopień naukowy, powinien:

- wykazać się ogólną wiedzą teoretyczną w danej dyscyplinie oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej,
- jego praca doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie określonego zagadnienia naukowego.

Biorąc pod uwagę te kryteria, stwierdzam że Autorka recenzowanej rozprawy całkowicie spełniła powyższe warunki. Mgr Patra wykazała się bardzo dobrą wiedzą teoretyczną z zakresu teorii ekonomii i przeprowadziła szeroko zakrojone badanie na temat roli nietypowych form zatrudnienia w procesie uelastyczniana rynku pracy w Polsce. W badaniu tym wykorzystywała sondaż diagnostyczny i metody ilościowe. Rezultaty swoich badań poprawnie opisała i zweryfikowała przyjęte hipotezy.

Wnoszę, aby Rada Dyscypliny Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Gdańskiego przyjęła, przygotowaną pod kierunkiem dr hab. Doroty Simpson, rozprawę doktorską mgr Ewy Patry i dopuściła ją do publicznej obrony.

